Выводы. Таким образом, для развития конкурентного потенциала предприятия необходимо комплексно подходить к процессу управления всеми элементами его структуры с целью достижения синергетического эффекта. Все это необходимо учитывать при разработке стратегии развития конкурентного потенциала, обращая внимание на внутренние и внешние конкурентные возможности предприятия, которые зависят от соответствующих потенциалов(факторов) их определяющих.

Список литературы: **1.** *Бочко В.С.* Интегративное стратегическое развитие территорий. Теория и методология. – Екатеринбург: Институт экономики УрО РАН, 2010. – 316 с. **2.** *Хайек Ф.* Конкуренция как процедура открытия // Мировая экономика и международные отношения. – 1989. –№12. – С. 16–25. **3.** *Бєлєнький П.* Дослідження проблем конкурентоспроможності // Вісник НАН України. – 2007. – № 5. – С. 9–18. **4.** *Федонін О.С.*, Рєпіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства. Формування та оцінка: навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с. **5.** *Краснокутська Н.С.* Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібн. /Н.С.Краснокуцька. – Харків, 2004. – 289 с. **6.** *Нагірна Л.В.* Конкурентний потенціал підприємства – основа забезпечення його конкурентних переваг / Л.В.Нагірна // Зб. наук. пр. «Економіка: проблеми теорії та практики». – 2010. – Випуск 262. – С. 444–448. **7.** *Подсмашна І.М.* Формування конкурентного потенціалу підприємства та його оцінка. /І.М. Подсмашна // Экономика предприятий. – 2007 – С. 224–227.

Bibliography (transliterated): **1.** *Bochko V.S.* Integrativnoe strategicheskoe razvitie territoriy. Teoriya i metodologiya. – Ekaterinburg: Institut e‘konomiki UrO RAN, 2010. – 316 p. **2.** *Hayek F.* Konkurenciya kak procedura otkry’tiya // Mirovaya e‘konomika i mejdunarodny’e otnosheniya. – 1989. -No12. – P. 16–25. **3.** *Be”le”n’kiy P.* Dosli’djennya problem konkurentospromojnosti’. – Vi’snik NAN Ukrai‘ni. – 2007. – No 5. – P. 9–18. **4.** *Fedoni’n O.S., Re”pi’na I’.M., Oleksyuk O.I’.* Potenci’al pi’dprie”mstva. Formuvannya ta oci’nka: navch. Posi’bnik. – Kiev: KNEU, 2004. – 316 p. **5.** *Krasnokuts’ka N.S.* Potenci’al pi’dprie”mstva: formuvannya ta oci’nka: Navch. posi’bn.. – Harki’v, 2004. – 289 p..**6.** *Nagi’rna L.V.* Konkurentniy potenci’al pi’dprie”mstva – osnova zabezpechennya yogo konkurentnih perevag. – Zb. nauk. pr. «Ekonomi’ka: problemi teori’‘ ta praktiki». – 2010. – Vipusk 262. – P. 444–448. **7.** *Podsmashna I’.M.* Formuvannya konkurentnogo potenci’alu pi’dprie”mstva ta yogo oci’nka. – E‘konomika predpriyatiy. – 2007 – P. 224–227.

Поступила (received) 17.10.2014

УДК 681.83

К. В. УЩАПОВСЬКИЙ, канд. екон. наук., директор ДП «НЕК «Укренерго», Київ

СПОСОБИ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПЕРЕДАЧІ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

У статті проаналізовано способи структуризації електроенергетичної галузі, визначено механізм їх впливу на виробничі відносини між підприємствами, які надають послуги з передачі електроенергії та виконують функції оператора (диспетчера) мереж, та іншими суб’єктами енергоринку. Виявлено фактори, які впливають на ступінь залежності оператора мереж (диспетчера мереж) від виробників та покупців електроенергії, розкрито особливості ціноутворення та укладання контрактів на послуги з передачі електроенергії у кожній моделі.

Ключові слова: конкуренція, електроенергетична галузь, послуги з передачі електроенергії, ціноутворення, енергоринок.

© К. В. Ущаповський, 2014

Вступ. У 90-ті рр. XX ст. як розвинені країни, так і країни, що розвиваються, розпочали активні реформи у секторі електроенергетики, змістом яких став перегляд базових принципів структуризації галузі. Якщо раніше основною структурною ланкою були вертикально-інтегровані компанії, що поєднували виробництво, передачу і збут електроенергії, та існували як природна монополія, то після завершення реформ у галузі було запроваджено конкурентні відносини. Обраний тип структуризації суттєво вплинув на діяльність підприємств, які надають послуги з передачі електроенергії: змінилися принципи ціноутворення, способи укладання контрактів. Оскільки Україна теж переходить до конкурентної моделі ринку електроенергії, вивчення зарубіжного досвіду організації виробничих відносин між підприємствами-операторами (диспетчерами) мереж та іншими суб’єктами енергоринку набуває особливої значущості.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Існує чималий спектр досліджень, присвячений аналізу зарубіжного досвіду реформування електроенергетичної галузі. Так, у роботах А. Вішнякової [1], І. Косорлукова [2], І. Плачкова, З. Буцьо, С. Казанського [3] визначено соціально-економічні передумови реформ, виділено їх основні напрями. Порівняльний аналіз моделей організації ринку електроенергії здійснено у дослідженнях Т. Ді Лоренцо [4], К. Костіциної, А. Костіциної [5], Ю. Черниш [6], С. Хант, Г. Шаттлуорта [7], І. Коссе [8]). Значний інтерес становлять роботи П. Ван Дорена [9], С. Хант, Г. Шаттлуорта [7], В. Хогана [13], Ф. Ву [14], у яких висвітлено особливості ціноутворення на передачу електроенергії. Проте недостатньо дослідженими залишаються фактори, які впливають на ступінь залежності оператора мереж (диспетчера мереж) від виробників та покупців електроенергії, особливості ціноутворення та укладання контрактів на послуги з передачі електроенергії.

Мета досліджень, постанова проблеми. Метою дослідження є аналіз способів структуризації електроенергетичної галузі, визначення механізму їх впливу на виробничі відносини між підприємствами, які надають послуги з передачі електроенергії та виконують функції оператора (диспетчера) мереж, та іншими суб’єктами енергоринку.

Результати досліджень. Залежно від ступеню конкуренції виділяють чотири моделі структуризації електроенергетичної галузі [3; 7, с. 14, 23–24]:

– модель 1: конкуренція відсутня. Монополія на усіх рівнях. Єдина компанія здійснює виробництво електроенергії та її передачу електромережами компаніям-дистриб’юторам або кінцевим споживачам;

– модель 2: існує єдиний покупець (закупівельне агентство), яке робить вибір серед виробників електроенергії. Кінцеві споживачі не мають доступу до

ліній електромереж. Закупівельному агентству належить монопольне право на передачу електроенергії та її продаж покупцеві;

– модель 3: конкуренція на оптовому ринку. Дистриб'юторам (компаніям, що володіють лініями електропередач та здійснюють роздрібний продаж електроенергії) дозволяється обирати постачальників та передавати електроенергію лініями електромереж. Доступ дистриб'юторів до електромереж вільний. Їм також належить монополія на продаж електроенергії кінцевому покупцю;

– модель 4: конкуренція на роздрібному ринку. Споживач самостійно обирає постачальника. Має місце вільний доступ до ліній електропередач та розподілення. Розподілення (постачання) відділено від кінцевого продажу.

Проте незалежно від того, який тип структуризації обрано, діяльність з передачі електроенергії залишається природною монополією. Основна причина – порівняно високі капітальні видатки на будівництво нових ліній електропередач у довгостроковій перспективі, які сприяють зниженню загальних витрат. В інфраструктурних монополіях, до яких відноситься і передача електроенергії, єдиний виробник може забезпечити нижчі витрати, ніж два або більше виробників. Якщо кількість виробників перевищує одиницю, це призводить до підвищення цін. Крім того, існує необхідність централізованого контролю за виконанням диспетчерських функцій (синхронізація електростанцій з системою).

П. Ван Дорен, характеризуючи економічний зміст послуги з передачі електроенергії, доходить висновку, що повна децентралізація у виробництві електроенергії не є оптимальною. Якщо піковий попит виникає у всіх споживачів одночасно, можлива економія за рахунок об'єднання ресурсів. Відсутність одночасного пікового попиту дозволяє групі генераторів, поєднаних у мережу, мати менші пікові потужності та нижчі витрати на одного споживача. Саме ці обставини стають передумовою виникнення мереж та зумовлюють необхідність диспетчеризації [9, с. 1–3]. Навіть якщо припустити існування повної конкуренції в усіх сегментах енергоринку, необхідність виконання двосторонніх контрактів між виробником та споживачем змусить створити мережу з метою отримання економії від її спільного використання [9, с. 2–3]. Причому потужності з передачі електроенергії можуть використовуватися як клубне благо. За таких умов споживачі платять за утримання мереж абонентську плату («членські внески»), а вартість конкретних послуг з передачі певного обсягу електроенергії покривається за рахунок граничних витрат. Аналогічну тезу обґрунтовують С. Хант та Г. Шаттлуорт [7, с. 201–202].

Разом з тим, деякі автори не погоджуються з тим, що організація інфраструктурних галузей за принципом природної монополії є обов'язковою. Так, Т. Ді Лоренцо справедливо вказує на те, що економія на масштабах виробництва, яка має місце в інфраструктурних галузях, не передбачає обов'язкового існування монополії або монопольних цін [4, с. 52]. З ним погоджується і Х. Демсец, який не вбачав зв'язку між економією на масштабах та монопольними цінами [10, с. 55]. У згаданих дослідженнях виникнення природної монополії в секторі надання інфраструктурних послуг вважається результатом втручання уряду, а сама природна монополія розглядається як штучне утворення.

У будь-якому разі виокремлення послуг з передачі електроенергії зумовлює чималі труднощі. По-перше, існує ризик завищення тарифів на передачу електроенергії, тому необхідною на ринку стає присутність регулюючого органу. По-друге, технологічні особливості експлуатації електромереж призводять до виникнення негативних зовнішніх ефектів. Це відбувається, якщо виконання контракту одного зі споживачів зменшує добробут інших. По-третє, підвищується ризик впливу на передавальні підприємства зовнішніх по відношенню до нього суб'єктів – генеруючих компаній, регулюючих органів тощо.

Нажаль, ані в економічній літературі, ані у господарській практиці й досі не існує єдиної точки зору стосовно організаційно-економічного механізму забезпечення доступу до системи передачі електроенергії. Серед дискусійний питань виділяють такі:

– спосіб організації доступу до ліній електропередач – на добровільній або обов'язковій основі;

– спосіб визначення умови доступу до ліній електропередач – на законодавчому рівні або на основі двостороннього контракту між зацікавленими сторонами;

– доцільність обмеження прав підприємства-власника ліній електропередач на здійснення діяльності з виробництва/купівлі/продажу електроенергії.

Особливості структуризації енергоринку також суттєво впливають на принципи ціноутворення на послуги з передачі електроенергії. Залежно від типу структуризації вирізняють два базові принципи ціноутворення: ціноутворення «зверху вниз» та ціноутворення «знизу догори» (табл. 1).

У монопольній моделі витрати на передачу електроенергії є компонентами валових витрат, які можуть бути мінімізовані шляхом ефективного використання мереж. В основному у вертикально інтегрованих енергетичних підприємствах оцінка вартості передачі електроенергії здійснюється з метою зменшення сукупних витрат на будівництво та

експлуатацію електромереж, а не з метою встановлення цін. Як правило, ціни не диференціюються за географічною ознакою.

У моделі, заснованої на конкуренції у секторі генерації, видатки на передачу електроенергії стають більш значущими, оскільки необхідно брати до уваги не тільки цінову пропозицію незалежних постачальників, а і вартість доставки електроенергії у різні регіони. Зміст корпоративних відносин ускладнюється: необхідно не тільки укласти угоду з постачальником, а і визначити суб'єкта, який надасть послуги з транспортування електроенергії, а також прийме на себе ризики, якщо режим передачі електроенергії не співпаде з режимом генеруючого підприємства. За умов конкуренції в оптовому та роздрібному сегментах ціна на передачу електроенергії взагалі стає вирішальним фактором укладання угод.

Таблиця 1. Принципи ціноутворення на послуги з передачі електроенергії (складено за [7, с. 224-240])

Характеристика	Принцип ціноутворення	
	Зверху вниз	Знизу догори
1	2	3
Спосіб встановлення ціни	Ціна послуг з передачі електроенергії входить у споживчий тариф	Оцінка окремих компонентів тарифу на електроенергію
Сфера застосування	Вертикально інтегровані компанії, монопольний тип структуризації	Незалежні підприємства, які здійснюють передачу електроенергії, конкурентні типи структуризації
Обмеження у використанні	Неможливо застосувати, якщо мережею володіє незалежне підприємство, яке не продає електроенергію споживачеві	Зазвичай через державне регулювання тарифу на передачу електроенергії гарантується покриття лише короткострокових інвестицій.
Спосіб фіксації ціни	Об'єднаний контракт	Роз'єднаний контракт
Компоненти ціни	Відрахування на безповоротні витрати на виробництво і передачу електроенергії. Витрати на передачу, які можна усунути. Накладні видатки. Прибуток	Плата за доступ до мережі Плата за втрати на лініях електропередач Плата за перевантаження
Переваги	Стимулює споживача обирати найдешевші види генерації. Простота адміністрування	Прозорість ціноутворення. Заохочення споживача до більш раціональної поведінки під час пікових навантажень

Закінчення таблиці 1

1	2	3
Недоліки	Дискримінаційний характер (якщо споживач змінює постачальника, вертикально інтегроване підприємство продовжує компенсувати вартість здійснених інвестицій, втрачаючи лише граничний дохід, тоді як новий постачальник змушений компенсувати усі свої витрати – і інвестиційні, і граничні). Завищення витрат на транспортування (навіть при зміні постачальника цей компонент тарифу обов’язковий)	Значний вплив на ціноутворення та рішення про інвестування у розширення мереж зовнішніх по відношенню до підприємства суб’єктів (споживачів, постачальників, державних органів). Високі трансакційні витрати. Дискримінація споживачів залежно від того, коли вони приєдналися до мережі

Питання про визначення ефективного тарифу на транспортування електроенергії теж залишається дискусійним. Більшість науковців погоджується з тим, що ефективний тариф на послуги з передачі електроенергії складається з трьох компонентів [7, с. 233–234; 9, с. 18–20]:

1. *Плата за доступ до мережі*. Призначенням цього компоненту тарифу є покриття постійних витрат енергопередавальних підприємств, пов’язаних з будівництвом, введенням у дію та експлуатацією мереж. Зазвичай у плату за доступ включають витрати на користування землею, експлуатаційні витрати з підтримки мереж у робочому стані тощо. Розрахувати цей компонент тарифу на передачу електроенергії за принципом граничних витрат не виявляється можливим, оскільки доходи недостатні для покриття витрат, більша частина яких носить постійний, а не граничний характер. Плата за доступ до мереж визначається одним з двох способів: подвійні або двоставочні тарифи (two-part tariffs) та ціни Рамсея (Ramsey prices).

Двоставочний тариф передбачає, що споживач платить дві ціни за передачу електроенергії. Одна ставка тарифу не залежить від обсягів транспортованої електроенергії та покриває постійні витрати, пов’язані з її постачанням. Інша ставка тарифу змінюється залежно від кількості отриманої електроенергії. Двоставочний тариф інформує споживача про граничні витрати на споживання додаткової одиниці електроенергії та виявляється ефективним, якщо попит на послуги з передачі електроенергії нееластичний. Слід зазначити, що оцінки еластичності попиту різняться. Так, К. Трейн розглядає наполягає на нееластичності попиту [11, с. 198], тоді як С. Хант та Шаттлуорт підкреслюють значущість для споживача витрат на транспортування [7].

Якщо попит на послуги з передачі електроенергії еластичний, двоставочні тарифи втрачають ефективність. У цьому випадку застосовуються ціни Рамсея.

Головним принципом ціноутворення за Рамсеєм є стягування додаткової плати на покриття постійних витрат, які перевищують граничні, зі споживачів не у фіксований спосіб, а залежно від чутливості попиту з їх боку до ціни. Споживачі з більш еластичним попитом платитимуть менше, ніж споживачі, менш чутливі до зміни цін. Незважаючи на те, що такі ціни перевищують граничні витрати, вони мінімізують вартість стягнення додаткової плати, необхідної для уникнення банкрутства [12, с. 265].

Також слід зазначити, що регулюючі органи найчастіше наполягають на обмеженні плати за передачу, яка повинна компенсувати лише мінімальні ризики інвестицій у нові потужності. Тому підприємства-власники мереж самостійно шукають способи мінімізації ризиків, серед яких [7, с. 235–236]:

– регульована монопольна мережа, яка передбачає відшкодування понесених витрат через річні тарифи. Основним ризиком при цьому є обмеження з боку регулюючих органів, які можуть не погодитися з включенням у тариф тих чи інших інвестиційних витрат;

– укладання контрактів на довгострокове використання мереж (споживач погоджується оплачувати повну вартість інвестицій у мережі, здійснених до укладання угоди, в обмін на право довгострокового використання усіх наявних потужностей);

– плата за вихід з мережі.

2. *Плата за втрати на лініях електропередач*. Як тільки втрати електроенергії у мережах зростають, для споживача стає вигіднішим придбати її ближче до пункту споживання. Чималі труднощі викликає вибір способу оцінки втрат, яка може здійснюватися як за фактом (фактичні втрати електроенергії, обчислені у поточних цінах), так і за нормативом (очікувані втрати за фіксованими у контракті цінами) [7, 236–237]. У першому випадку технічно складно, а подекуди і неможливо, встановити поточний рівень цін. У другому випадку фіксована ціна може не компенсувати вартість втрат електроенергії, оскільки вони суттєво збільшуватися. Незважаючи на це, найчастіше перевага надається другому способу оцінки втрат через те, що споживач надає перевагу постійним цінам.

3. *Плата за перевантаження*. Якщо попит на електроенергію перевищує пропозицію за поточними цінами, у мережі виникає перевантаження або дисбаланс. Систематичні дисбаланси стимулюють довгострокові капіталовкладення у додаткові генеруючі потужності та будівництво нових ліній електропередач. Проте у короткостроковій перспективі, як справедливо зазначає В. Хоган [13], взаємовигідні контракти між будь-яким генератором та споживачем електроенергії можуть підірвати добробут інших учасників.

Готовність споживати та платити більше у пікові періоди попиту викликає перевантаження системи та перебої у постачанні. За таких умов інші користувачі систем електропередач стикаються з негативними зовнішніми ефектами – екстерналіями. В економічній літературі описано три варіанти розв’язання проблеми екстерналій:

– вертикальна інтеграція, в результаті якої усі генеруючі потужності та лінії електропередач концентруються у одного власника [9, с. 20]. Цей власник інтерналізує зовнішні ефекти шляхом включення витрат на передачу електроенергії у валові витрати та їх подальшої мінімізації завдяки оптимізації експлуатації мережі;

– спеціальні надбавки до ціни, аналогічні податкам та субсидіям А. Пігу, які вводяться незалежним системним оператором (independent system operator, ISO). Оператор створюється державою та виконує функції управління мережею. Він перерозподіляє доходи від торгівлі електроенергією між генераторами та споживачами шляхом встановлення спеціальних податків та субсидій, які стимулюють виробників до зміни планів генерації таким чином, щоб забезпечити мінімізацію загальних витрат [14, с. 17]. Значними ризиками при цьому є: укривання незалежними виробниками компаніями інформації стосовно попиту та пропозиції; зловживання системним оператором своєю ринковою владою з метою створення більш вигідних умов для одних виробників за рахунок інших [14, с. 22];

– децентралізовані торги та права власності за Р. Коузом. «Слабкий» незалежний системний оператор повідомляє виробників та споживачів, якщо їх заявки перевищують встановлені фізичні обмеження на передачу електроенергії, та корегує їх поведінку таким чином, щоб мінімізувати витрати на постачання електроенергії [15, с. 28]. За умов низьких трансакційних витрат вплив двосторонніх контрактів на інших споживачів може бути мінімізований шляхом торгу та компенсаційних платежів.

Таким чином принципи ціноутворення на послуги з передачі електроенергії у конкурентних моделях структуризації електроенергетичної галузі суттєво змінюються. Орієнтація усіх суб’єктів галузі (виробників, постачальників, споживачів) на максимізацію прибутку на основі поточних цін зумовлює численні проблеми координації та зміни у рівні добробуту інших суб’єктів. Використання граничних цін не розв’язує проблеми зовнішніх ефектів. Так, якщо доходи від експлуатації нових потужності з передачі електроенергії не відшкодовують капітальних витрат на їх будівництво, припинення проекту може знизити добробут інших учасників ринку. Навпаки, наявність прибутку не обов’язково стимулює появу нових потужностей.

<table>
<tr><td rowspan="6">Термін контракту</td><td rowspan="2">Довгострокові контракти</td><td>Переваги:
–захист споживачів від підвищення тарифів;
–гарантована компенсація безповоротних витрат на попередні інвестиції;
– простота визначення обсягів інвестицій у нові потужності</td><td>Переваги:
–можливість перерозподілу потужностей, якщо споживач більше їх не потребує;
–полегшення перерозподілу потужностей тому споживачеві, який найбільше їх цінує;
–гарантована компенсація безповоротних витрат на попередні інвестиції</td></tr>
<tr><td>Недоліки:
–дискримінація споживачів залежно від дати контракту (оскільки у контрактах відображуються інвестиційні витрати, здійснені у різні періоди часу);
–контракт може бути надлишковим для власника;
–необхідність у дублюючих потужностях для нових користувачів</td><td>Недоліки:
–дискримінація споживачів залежно від дати контракту (оскільки у контрактах відображуються інвестиційні витрати, здійснені у різні періоди часу);
–значні трансакційні витрати на переуступку контракту</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Короткострокові контракти</td><td>Переваги:
–менші трансакційні витрати.</td><td>Переваги:
–захист від зростання тарифу при збільшенні попиту на послуги з передачі електроенергії.</td></tr>
<tr><td>Недоліки:
–підвищення короткострокових тарифів при появі додаткового попиту;
–незручність для споживача, оскільки тарифи весь час змінюються;
–складність визначення обсягів інвестицій у нові потужності;
–уникнення споживачем безповоротних витрат на попередні інвестиції шляхом закриття виробничих потужностей</td><td>Недоліки:
–складність визначення обсягів інвестицій у нові потужності;
–значні трансакційні витрати на переуступку контракту</td></tr>
<tr><td colspan="2">Безповоротні контракти</td><td>Контракти з переуступкою</td></tr>
<tr><td colspan="3">Ступінь трансфертності (можливість переуступки контракту)</td></tr>
</table>

Рис. 1 – Матриця контрактів на використання ліній електропередач та транспортування електроенергії (складено за [7, с. 229–232])

Значну роль в організаційно-економічному механізмі надання послуг з передачі електроенергії відіграють особливості контрактних зобов’язань. У вертикально інтегрованих компаніях окремі контракти на передачу, як правило, не укладаються, а відповідні зобов’язання фіксуються у так званих «об’єднаних» контрактах (споживач укладає контракт з постачальником, який, у свою чергу, підписує угоду з власником мереж). Конкурентний тип

структуризації передбачає укладання окремого («роз'єднаного») контракту на передачу електроенергії.

Важливими ознаками контрактів, що впливають на тариф з передачі електроенергії, є термін контракту та ступінь трансфертності (можливість переуступки контракту). За першою ознакою розрізняють короткострокові і довгострокові контракти, за другою ознакою – безповоротні контракти та контракти з переуступкою (рис. 1). На практиці перевага надається довгостроковим контрактам, які забезпечують більш ефективне використання мереж та дають можливість уникати дублювання потужностей при розширенні попиту. Але їх укладання зумовлює чималі трансакційні витрати. Можна стверджувати, що спосіб контрактації значною мірою залежить від ступеню розвитку конкурентного середовища у сфері електроенергетики та наявності необхідної інфраструктури на ринку електроенергії. Зокрема необхідною є біржа контрактів, яка уможливлює переуступку законтрактованого обсягу попиту на послуги з передачі електроенергії.

Висновки. Залежно від ступеню конкуренції розрізняють чотири типи структуризації електроенергетичної галузі: вертикально інтегрована монополія, єдиний покупець, конкуренція на оптовому ринку, конкуренція на роздрібному ринку. Незалежно від того, який тип структуризації обрано, діяльність з передачі електроенергії залишається природною монополією, оскільки повна децентралізація у виробництві електроенергії не є оптимальною: якщо піковий попит виникає у всіх споживачів одночасно, можлива економія за рахунок об'єднання ресурсів. Виокремлення послуг з передачі електроенергії генерує чималі ризики, серед яких: завищення тарифів на передачу електроенергії (що зумовлює постійну необхідність регулювання); виникнення негативних зовнішніх ефектів (якщо виконання контракту одного зі споживачів зменшує добробут інших); зростання впливу на передавальні підприємства зовнішніх по відношенню до нього суб'єктів – генеруючих компаній, регулюючих органів.

Особливості структуризації енергоринку суттєво впливають на принципи ціноутворення на послуги з передачі електроенергії. По-перше, у конкурентних моделях видатки на передачу електроенергії стають більш значущими. По-друге, ціна послуг з передачі електроенергії не входить у споживчий тариф, а розраховується окремо як сума трьох компонентів – плати за доступ до мережі, плати за втрати на лініях електропередач, плати за перевантаження. Недоліками ціноутворення у конкурентних моделях є вплив на ціноутворення та рішення про інвестування зовнішніх суб'єктів, високі трансакційні витрати, дискримінація споживачів залежно від того, коли вони приєдналися до мережі.

Конкурентний тип структуризації передбачає також укладання окремого («роз'єднаного») контракту на передачу електроенергії. Важливими ознаками

контрактів, що впливають на тариф з передачі електроенергії, є термін контракту та ступінь трансфертності (можливість переуступки контракту). Оптимальним є довгостроковий трансфертний контракт, який забезпечує більш ефективне використання мереж та дає можливість уникати дублювання потужностей при розширенні попиту.

Список літератури: 1. *Вишнякова, А. С.* Зарубежный опыт реформирования электроэнергетики [Текст] / А. С. Вишнякова // Вестник государственного и муниципального управления. – 2010. – № 2. – С. 92-100. **2.** *Косорлуков, И. А.* Зарубежный опыт в реформировании рынка электроэнергиии создании свободного рынка электроэнергии и мощности [Текст] / И. А. Косорлуков // Основы экономики управления и права. – 2013. – № 4. – С. 75–78. **3.** Енергетика: історія, сучасність і майбутнє. Кн. 5 : Електроенергетика та охорона навколишнього середовища. Функціонування енергетики в сучасному світі [Електронний рерсурс] / *Т. О. Бурячок, З. О. Буцьо, Г. Б. Варламов та інш.* – К., 2006. – Режим доступу : http://energetika.in.ua/ua/books/book-5/part-4/section-4/4-1. **4.** *DiLorenzo, T.* The Myth of Natural Monopoly [Text] / Thomas DiLorenzo // The Review of Austrian Economics. – 1996. – № 2. – Vol. 9. – P. 43–58. **5.** *Костицына, К. В.* Зарубежный опыт реформирования энергетики. европейский союз [Текст] / К. В. Костицына, А. А. Костицына // Вестник Удмуртскго университета. – Сер. Экономика и право. – 2012. – Вып. 3. – С. 46–53. **6.** *Черныш, Ю. В.* Зарубежный опыт и российская практика реформирования электроэнергетики [Електронний ресурс] / Ю. В. Черныш. – Режим доступу : http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2012/1945/ 28517_5b75.pdf. **7**. *Хант, С.* Конкуренция и выбор в электроэнергетике [Электронный ресурс] / С. Хант, Г. Шаттлуорт / National Economic Research Associates. – Лондон, 2001. – Режим доступа : http://www.libertarium.ru/files/lib_energy_con/russbook.pdf. **8**. *Коссе, І.* Прозорість та обґрунтованість тарифів на електроенергію – необхідна умова реформування енергетичного сектору України [Електронний ресурс] / І. Коссе // Інститут економічних досліджень і політичних консультацій. – Режим доступу : http://ua-energy.org/upload/files/PP_Electric_tariffs_ukr_3.pdf. **9**. *VanDoren, P.* The Deregulation of the Electricity Industry. A Primer [Text] / Peter VanDoren // Cato Policy Analysis. – 1998. – October 6. – № 320. – 63 p. **10**. *Demsetz, H.* Why Regulate Utilities? [Text] / Harold Demsetz // Journal of Law and Economics. – 1968. – April. – P. 55–65. **11**. *Train, K. E.* Optimal Regulation [Text] / Kenneth E. Train. – Cambriвidge, Mass. : M.I.T. Press, 1991. – P. 191–237. **12**. *Baumol, W. J.* Optimal Departures from Marginal Cost Pricing [Text] / William J. Baumol, David F. Bradford // American Economic Review. – 1970. – № 3. – P. 265–283. **13**. *Hogan, W. W.* A Market Power Model with Strategic Interaction in Electricity Networks [Text] / William W. Hogan // Energy Journal. – 1997. – № 4. – P. 107–141. **14**. *Wu, F.* Folk Theorems on Transmission Access: Proofs and Counter Examples [Text] / Felix Wu et al. // Journal of Regulatory Economics. – 1996. – № 1. – P. 5–23. **15**. *Oren, S.* Nodal Prices and Transmission Rights: A Critical Appraisal [Text] / Shmuel S. Oren // Electricity Journal. – 1995. – April. – P. 29.

Bibliography (transliterated): 1. Vishnyakova, A. S. Zarubezhnyj opyt reformirovaniya elektroenergetiki [Tekst] / A. S. Vishnyakova // Vestnik gosudarstvennogo i municipalnogo upravleniya. – 2010. – No 2. – P. 92–100. 2. Kosorlukov, I. A. Zarubezhnyj opyt v reformirovanii rynka elektroenergiii sozdanii svobodnogo rynka elektroenergii i moshhnosti [Tekst]. – Osnovy ekonomiki upravleniya i prava. – 2013. – No 4. – P. 75–78. 3. Energetika: istoriya, suchasnist i majbutnє. Kn. 5 : Elektroenergetika ta oxorona navkolishnogo seredovishha. Funkcionuvannya energetiki v suchasnomu sviti [Elektronnij rersurs]. – Kiev, 2006. – Rezhim dostupu : http://energetika.in.ua/ua/books/book-5/part-4/section-4/4-1. 4. DiLorenzo, T. The Myth of Natural Monopoly [Text]. – The Review of Austrian Economics. – 1996. – No 2. – Vol. 9. – P. 43–58. 5. Kosticyna, K. V. Zarubezhnyj opyt reformirovaniya energetiki. evropejskij soyuz [Tekst]. – Vestnik Udmurtskgo universiteta. – Ser. Ekonomika i pravo. – 2012. – Vyp. 3. – P. 46–53. 6. Chernysh, Yu. V. Zarubezhnyj opyt i rossijskaya praktika reformirovaniya elektroenergetiki [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2012/1945/ 28517_5b75.pdf. 7. Xant, S. Konkurenciya i vybor v elektroenergetike [Elektronnyj resurs]. – National Economic Research Associates. – London, 2001. – Rezhim dostupa : http://www.libertarium.ru/files/lib_energy_con/russbook.pdf. 8. Kosse, I. Prozorist ta obrruntovanist tarifiv na elektroenergiyu – neobxidna umova reformuvannya energetichnogo sektoru Ukraïni [Elektronnij resurs]. – Institut ekonomichnix doslidzhen i politichnix konsultacij. – Rezhim dostupu: http://ua-energy.org/upload/files/PP_Electric_tariffs_ukr_3.pdf. **9**. VanDoren, P. The Deregulation of the Electricity Industry. A Primer [Text]. – Cato Policy Analysis. – 1998. – October 6. – No 320. – 63 p. **10**. *Demsetz, H.* Why Regulate Utilities? [Text.] – Journal of Law and Economics. – 1968. – April. – P. 55–65. **11**. Train, K. E. Optimal Regulation [Text] / Kenneth E. Train. – Cambriвidge, Mass. : M.I.T. Press, 1991. – P. 191–237. **12**. Baumol, W. J. Optimal Departures from Marginal Cost Pricing [Text] / William J.

Baumol, David F. Bradford // American Economic Review. – 1970. – No 3. – P. 265–283. **13**. Hogan, W. W. A Market Power Model with Strategic Interaction in Electricity Networks [Text] / William W. Hogan // Energy Journal. – 1997. – No 4. – P. 107–141. **14**. Wu, F. Folk Theorems on Transmission Access: Proofs and Counter Examples [Text] / Felix Wu et al. // Journal of Regulatory Economics. – 1996. – No 1. – P. 5–23. **15**. Oren, S. Nodal Prices and Transmission Rights: A Critical Appraisal [Text] / Shmuel S. Oren // Electricity Journal. – 1995. – April. – P. 29.

Поступила (received) 15.10.2014

УДК 316.34

С. Ю. ГОНЧАРОВА, канд. економ. наук, доц., ХНЕУ**,** Харків**;**
А. В. СЕМЕНЧЕНКО, аспірант**.** ХНЕУ**,** Харків

КОНЦЕПЦІЯ СТРАТИФІКАЦІЇ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуті підходи зарубіжних вчених до визначення моделей стратифікації суспільства, об’єднані всі елементи, що стосуються стратифікації суспільства у єдину загальну схему, що дає можливість узагальнити існуючі теоретичні розробки стосовно: типів соціальної стратифікації, видів стратифікаційних структур, системи, критеріїв та підходів до соціальної стратифікації. Отже, необхідно вивчати концепцію стратифікації, оскільки в майбутньому проблема стратифікації гратиме важливу роль в розвитку України.

Ключові слова: стратифікація, концепція, трансформація, суспільство, система, сучасні тенденції.

Вступ. Основні тенденції, які спостерігаються в українському соціальному просторі, не можна розглядати з відривом від тенденцій, що виявляються в сучасному світі. Стратифікація є одним з основних понять буржуазної соціології, позначає систему ознак і критеріїв соціального розшарування, нерівності в суспільстві, соціальну структуру суспільства.

Актуальність даної теми обумовлена наступними причинами. Соціальна стратифікація українського суспільства сьогодні характеризується значним розшаруванням на класи та високим рівнем економічної нерівності. Соціально-економічні зміни, які спостерігаються в українському соціальному просторі, не можна розглядати з відривом від тенденцій, що виявляються в сучасному світі. Концепція стратифікації активно формується і розвивається в Україні унаслідок процесу трансформації українського суспільства, саме тому тема даного дослідження є досить актуальною.

Метою роботи є розвиток теоретичних основ стратифікації українського суспільства за рахунок обґрунтування переліку елементів, удосконалення та об’єднання їх в концепцію стратифікації суспільства на основі аналізу наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених.

Варто відзначити, що стратифікація в економіці досліджена недостатньо. У роботах Василіной Е. М. [1, с. 14–30], Воловіч В., Макєєва С. [2, с. 10–18], Староверова В. І. [3, с. 138–145] більш детально вивчена теоретична база

© С. Ю. Гончарова, А. В. Семенченко, 2014